

EKONOMIJA U POSTPANDEMIJSKOM VREMENU

ECONOMY IN POSTPANDEMIC TIMES

Nina Milanović

Student master studija, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Fakultet poslovne ekonomije Bijeljina,
Republika Srpska, BiH
ninamilanovic1997@gmail.com

Apstrakt: Rad je posvećen analizi ekonomije u postpandemijskom vremenu i analizi uticaja COVID-a 19 na ekonomska kretanja na globalnom nivou. Ključna ekonomska posljedica biće opadanje proizvodnje i privrednih aktivnosti, to jeste ekonomska kriza. Osnovni pokretač u ovom slučaju je jedinstven jer je u pitanju pojava zaraze, a ne uobičajeni ekonomski ili finansijski tokovi. Takođe se razmatraju karakteristike te ekonomske recesije koja dovodi do pada potrošnje, pada na berzama i šoka agregatne ponude i tražnje. Mjere društva i ekonomske politike ne mogu se lako procijeniti. Dužina i intenzitet krize kao i njihovi efekti teško se mogu utvrditi upravo zbog specifičnih faktora koji su izazvali ovu krizu, a to je širenje virusa COVID 19, čije se ponašanje u budućnosti ne može predvidjeti.

Ključne riječi Pandemijska COVID-a 19, pad potrošnje, pad na berzama, ekonomska kriza

Abstract: The labor is dedicated to the analysis of the economy in sub-pandemic times and the analysis of the impact of COVID 19 on economic trends at the global level. The key economic consequence will be a decline in production and economic activity, that is, an economic crisis. The main driver in this case is unique because it is the occurrence of the infection, and not the usual economic or financial flows. They also consider the characteristics of that economic recession that leads to a drop in consumption, a fall in stock markets and a shock to aggregate supply and demand. Social and economic policy measures cannot be easily assessed. The length and intensity of the crisis as well as their effects are difficult to determine precisely because of the specific factors that caused this crisis, and that is the spread of the COVID 19 virus, whose behavior in the future cannot be predicted.

Keywords: Pandemic of COVID 19, decline in consumption, decline in stock markets, the economic crisis

1.UVOD

Pandemija oboljenja COVID-19 izazvala je u svijetu velike ekonomske posljedice po sve države, pa tako i Bosnu i Hercegovinu. Stotine analiza, studija, politika i naučnih radova svakodnevno se objavljuje na temu uticaja pandemije na ekonomiju, međutim, za razliku od ranijih ekonomskih kriza i recesija, ovaj put nije ekonomski faktor uzrokovao krizu, pa je zbog toga ovo teško porediti s nečim sličnim iz prošlosti. Indirektni ekonomski uticaji uzrokovani pandemijom COVID-19 na Bosnu u Hercegovinu osjetili su se početkom januara 2020. godine kada je tržište u Kini počelo osjećati snažan ekonomski udarac zbog pandemije.

U februaru 2020. godine počele su se osjećati veće ekonomske posljedice zbog smanjenog dolaska turista u našu zemlju te zbog situacije s pojavom COVID-19 oboljenja u državama Evrope. Prve direktne ekonomske posljedice počele su se osjećati s pojavom prvog slučaja zaraze i oboljenja COVID-19 u Bosni i Hercegovini 5. marta ove godine. Prvi snažan udarac za ekonomiju se desio nakon uvođenja stanja prirodne nesreće u BiH 17. 3. 2020. kada su vlasti na svim nivoima organizovanja počele donositi mjere u cilju zaštite zdravlja i života naših građana. Cilja javne politike „Razvoj lokalnog poduzetništva u postpandemijskoj ekonomiji“ jeste izvršiti kraću analizu ekonomskih posljedica nakon pandemije COVID-19 u BiH, kao i analizu do sada donesenih mjera čiji je cilj bio pomoći ekonomiji te ponuditi set mjera koje mogu pomoći razvoju lokalnog poduzetništva u postpandemijskoj bh. ekonomiji. Predložene mjere u ovoj javnoj politici odnose se najviše na najteže pogođene grane bh. ekonomije koje su značajnije zastupljene u većini jedinica lokalne samouprave u našoj zemlji. Također, mjere za razvoj lokalnog poduzetništva u postpandemijskoj ekonomiji fokusirane su prvenstveno na jedinice lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini, ali i na više nivoe vlasti koji svojim djelovanjem mogu omogućiti i pomoći razvoj lokalnog poduzetništva. Slično je i sa različitim scenarijima moguće ekonomske recesije u zavisnosti od dužine i težine pandemije, a naročito njenog uticaja u vodećim ekonomijama sveta.

Praščević (2013) smatra da su " istraživački naponi ekonomista bili usmjereni na utvrđivanje razloga za pojavu ciklične fluktuacije mogućih grešaka ekonomske politike i šire regulatorske politike države koje su je izazvale,a naravno u prvom redu su se usmjerili na mjere ekonomske politike za njeno prevazilaženje, kao i onemogućavanje budućih sličnih recesija". (str. 174) Predviđa se da će recesija koja je neupitna i neizbežna, iz današnje perspektive, biti po oštrini slična onoj iz 1929. godine, uz razlike u proceni njenog trajanja. Pesimistička predviđanja postoje i za buduća društvena i politička kretanja.

Ovaj rad pokušava da sagleda moguće efekte na globalna ekonomska kretanja trenutne pandemije, kao i da odgovori na pitanje koji su dometi delovanja država i ekonomskih politika u prevazilaženju recesionih efekata. Takođe se razmatra i mogućnost da se izbegne da tekuća pandemija od zdravstvene krize u mnogim zemljama preraste u ekonomsku, a zatim i u političku i društvenu krizu.

2. EKONOMSKA KRETANJA-PRIJE I POSLIJE PANDEMIJE

Ekonomska kretanja koja su se ispoljavala 2019.godine upozoravala su na usporavanje globalne ekonomije svih zemalja pa tako i vodećih zemalja svijeta. Faktori koji su izazivali usporavanje predstavljali su različite rizike. Ti rizici bili su vezani za konfliktne situacije između vodećih ekonomija u oblasti trgovine (SAD-Kina), kao i za neizvjesnosti u ekonomskoj politici ovih zemalja. Poseban problem su predstavljale prijetnje velikih migracija stanovništva zbog rata u područjima prema Evropi, odnosno EU, posebno iz izbjegličkih kampova u Turskoj. Ovaj problem postaje političko pitanje u odnosima Turska- EU, ali i Turska-Rusija. U ovim odnosima ulogu je imala i SAD, predstavljajući ekonomski pa zatim i politički najmoćnije zemlje svijeta. Uticaj su imali i veoma zategnuti odnosi između SAD-a i Irana, koji su vrhunac doživjeli početkom 2020. godine.

2.1. Početak pandemije u Kini

Globalna ekonomska perspektiva se nažalost u potpunosti mijenja početkom januara u Kini, tačnije provinciji Hubei, pojavom novog virusa SARS - CoV-2, izazivajući bolest naziva COVID-19. Potvrdilo se da je virus smrtonosan što potpuno pogoršava globalnu ekonomiju. Da je situacija ozbiljna bilo je jasno veoma brzo, Kina uvodi rigorozne mjere kao što je karantin za područja sa više desetina miliona stanovnika. To je dovelo to potpune obustave proizvodnje, prestanka svih ekonomskih aktivnosti, prestanka rada svih fabrika kao i obustave privređivanja u privrednim sektorima. U isto vrijeme podaci o bolesti koji su pristizali bili su više nego dramatični. Potvrđuje se brzo širenje virusa i nepostojanje odgovarajućeg lijeka. To dovodi i do potrebe hospitalizacije velikog broja stanovništva. Pokazatelji su bili izuzetno nepovoljni. Međutim, ostatak svijeta nije dovoljno ozbiljno shvatao situaciju, smatrajući da će se virus zaustaviti u granicama Azije, jer je to bio slučaj sa ranijim virusima.

2.2. Početak pandemije u Evropi i ostatku svijeta

Epidemiolozi su ukazivali na mogućnost širenja virusa i u Evropi, konkretno u Italiji zbog ekonomskih veza u području modne industrije i industrije namještaja, sjeverne Italije sa Kinom. Međutim, evropski zvaničnici su tvrdili da je mogućnost širenja virusa minimalna. Početkom februara, evropske zemlje su počele da prijavljuju značajne brojeve zaraženih osoba, došlo je do brzog širenja virusa. Već krajem februara situacija u Italiji je postala ozbiljna, posebno u regionima : Lombardija sa Milanom, Vaneto, Pijemont. Istovremeno, Kina ukida drastične mjere karantina i završava sa epidemijom, zatvarajući svoje unutrašnje granice-između evropskih zemalja, privremeno stavljajući van snage šengenski sporazum o slobodnom kretanju u okviru EU. Nažalost, podaci o velikom broju smrtnih slučajeva u Italiji, Francuskoj, Španiji i Velikoj Britaniji postaju svakodnevnica. Prvi na udaru je bio zdravstveni sistem. Zbog velikog broja zaraženih javlja se nedovoljan kapacitet zdravstvenih objekata, a poseban problem je sve veći broj onih kojima je potrebna zdravstvena njega. SAD ima model privatnog zdravstvenog osiguranja koji svoje nedostatke najviše pokazuje tokom pandemije. To daje prednost modelu socijalnog zdravstvenog

osiguranja, Bizmarkov model, i modelu budžetskog zdravstvenog osiguranja (Beveridžov model). Uzimajući sve ove činjenice u obzir, zarazna bolest COVID - 19, predstavlja veliku prijetnju za zdravstveni sistem odnosno, stanovništvo koje neće uspjeti dobiti odgovarajuću zdravstvenu njegu. Da se širenje korona virusa može zaustaviti dokazala je Kina. Postavlja se pitanje koja je cijena potrebna da se postigne pobjeda. Cijena se odnosi na ekonomske gubitke. Prvenstveno, propast privrednih subjekata, rast nezaposlenosti, odnosno izgubljeni dohodci koje ekonomija mora podnijeti. U ovu analizu se uključuju i uticaji na život ljudi, njihovu svakodnevnicu i promjene koje izaziva karantin i "socijalna distanca". Kina, s obzirom da ima drugačiji ekonomski i politički sistem od ostatka svijeta, troškove je prihvatila i podnijela lakše, bez pitanja koja postavlja ostatak svijeta. Odgovori na ova pitanja pokazuju da će pandemija COVID-19 predstavljati značajnu prekretnicu u budućnosti ekonomskih i političkih kretanja u svijetu.

3. МАКРОЕКОНОСМКИ ТРОШКОВИ

Makroekonomija proučava ekonomske agregatne veličine. Drugim riječima, bavi se proučavanjem problema društvene privrede, kao cjeline, gdje se varijable svode na mali broj globalnih veličina. U tom smislu, makroekonomija se bavi izučavanjem procesa, pojava i problema kao što su : autput, bruto domaći proizvod, neto domaći proizvod, društveni bruto proizvod, društveni proizvod, nacionalni dohodak, potrošnja, štednja, investicije, ekonomski rast, platni bilans, kretanja privrede, budžet, agregatna tražnja, agregatna ponuda, fiskalna i monetarna politika, zaposlenost, inflacija itd. Prema tome, makroekonomija proučava funkcionisanje i upravljanje ekonomije u cijelini.

3.1. Makroekonomski troškovi pandemije

Kratkoročni i dugoročni makroekonomski efekti prate pandemiju COVID - 19. Makroekonomski troškovi i gubici bruto domaćeg proizvoda u zemljama koje su pogođene epidemijom, rast stope nezaposlenosti kao i negativni pokazatelji drugih makroekonomskih veličina - fiskalni pokazatelji i pokazatelji eksterne ravnoteže, što utiče na stope ekonomskog rasta. Neizvjesnost se odnosi na nepoznavanje uticaja koji će faktor egzogenog šoka imati na ekonomiju. Ne postoji iskustvo sa ranije sličnim uzrocima recesije, pa se dolazeća recesija može smatrati atipičnom. Analiziraju se efekti mjera država kojima se nameće socijalno distanciranje odnosno "zaključavanje države" kao glavni razlog za početak recesije, odnosno njeno odgadjanje. Samim tim, ona je već dobila naziv "Recesija velikog zaključavanja". Neizvjesnost vezana za mogućnost odgovora ekonomske politike na recesiju, treba da uključi mjere podsticanja ekonomske aktivnosti koja bi imala velika ograničenja jer istovremeno mogu uticati na povećanje broja zaraženog stanovništva. Nakon više mjeseci primjene različitih metoda borbe protiv širenja virusa i intervencija u oblasti ekonomije, ne može se izdvojiti ni jedan siguran model koji daje korektne rezultate. Ono što je sigurno da je šok pandemije pogodilo ekonomiju i njenu agregatnu tražnju i agregatnu ponudu, što posebno otežava stanje i proces prevazilaženja krize. Tražnja je pogođena smanjenjem potrošnje domaćinstava koja sada troše samo za osnovne

potrebe, kao što su : hrana, lijekovi, zaštitna oprema i higijena. Smanjuju se investicije privrede ali i kapitalni izdaci države. Mnoge zemlje povećavaju izdatke za zdravstveni sistem. Takođe, pandemija utiče i na agregatnu ponudu. Jakšić i Praščević (2019) smatraju da je ova recesija "primarno izazvana šokom agregatne ponude, za razliku od Velike globalne recesije (2007-09) i od Velike Depresije 1930-tih, koje su bile izazvane padom i problemima na strani agregatne tražnje". (str.201) Ona je pogođena činjenicom da se mnogi privredni subjekti smanjuju ili potpuno zaustavljaju svoj rad, odnosno proizvodnju. To je izazvalo probleme u globalizovanom svijetu koga karakterišu globalni lanci snadbjevanja i proizvodnje, što utiče na produktivnost, agregatnu ponudu, cijene proizvoda pa i na agregatnu tražnju. Poseban je problem što se dužina trajanja i intenzitet još uvijek ne mogu procijeniti, te se otežava i procjena budućih ekonomskih kretanja u svijetu.

3.2. Stope ekonomskog rasta

Na oštrinu globalnog ekonomskog pada ukazuju prognoze o značajnim negativnim stopama rasta u većini ekonomija (tabela 1). Na globalnom nivou pad bi mogao u 2020. biti čak 3%, a posebno će biti pogođene razvijene ekonomije. Svi kontinenti su pogođeni – Evropa, Azija, Sjeverna Amerika, a posljednji pokazatelji o širenju zaraze na južnoj hemisferi govore o novim žarištima – Brazilu i Argentini. Zbog toga se i u Južnoj Americi očekuje značajan ekonomski pad tokom 2020. godine.

Tabela 1. Stope ekonomskog rasta

	2018	2019	2020 (projekcije)	2021 (projekcije)
Globalni output	3.6	2.9	-3.0	5.8
Razvijene ekonomije	2.2	1.7	-6.1	4.5
-SAD	2.9	2.3	-5.9	4.7
-Evro zona	1.9	1.2	-7.5	4.7
Njemačka	1.5	0.6	-7.0	5.2
Francuska	1.7	1.3	-7.2	4.5
Italija	0.8	0.3	-9.1	4.8
Španija	2.4	2.0	-8.0	4.3
Japan	0.3	0.7	-5.2	3.0
UK	1.3	1.4	-6.5	4.0
Kanada	2.9	1.6	-6.2	4.2
Druge razvijene ekonomije	2.6	1.7	-4.6	4.5
Tržišta i ekonomije u razvoju	4.5	3.7	-1.0	6.6
Kina	6.7	6.1	1.2	9.2
Indija	6.1	4.2	1.9	7.4
Nastajuća i Evropa u razvoju	3.2	2.1	-5.2	4.2
Rusija	2.5	1.3	-5.5	3.5
Latinska Amerika i Karibi	1.1	0.1	-5.2	3.4
Brazil	1.3	1.1	-5.3	2.9
Meksiko	2.1	-0.1	-6.6	3.0

Izvor: IMF, april, 2020

4. EKONOMSKE POSLJEDICE

Pandemija COVID-19 imala je negativan uticaj na ekonomsku aktivnost u prvoj polovini 2020 godine nego što se procjenjivalo. Očekuje se i da će oporavak biti sporiji, nego što je ranije prognozirano. Predviđa se pad američke privrede od 8,0 odsto, umjesto 5,9 koliko je na početku prognoziralo. Fond takođe očekuje dublji pad evrozone od 10,2 procenta. Među najteže pogođenim su se našle Francuska sa 12,5 i Italija sa 12,8 odsto. Ako se ukupni procenti iskažu nocvem, ekonomska šteta iznosi 12 hiljada milijardi dolara, navodi MMF. Ova insitucija precizira da su revidirane procjene posljedica pandemije zbog koje će mjere socijalne distance i zaštite na radnom mjestu vjerovatno ostati na snazi i u drugoj polovini godine, što se negativno odražava na lance snadbjevanja i na produktivnost. Iako prognoze MMF-a nisu optimistične, još su pesimističnije procjene Svjetske banke i Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Zbog restriktivnih mjera u cilju suzbijanja korona virusa, obustavljene su mnoge privredne aktivnosti što je uticalo na minuse u ekonomiji ali i povećanje nezaposlenosti. Slika o ekonomskom stanju je šarolika i prilično se razlikuje od sektora do sektora. Najteže su pogodjeni sektori kao što su turizam i avio prevoz, dok prehrambena industrija, pa i gradjevinarstvo mnogo bolje stoje.

4.1. Pad potrošnje

Ekonomске aktivnosti su pogođene i drastičnim padom tražnje, odnosno potrošnje jer je mnogo stanovništva ostalo bez posla i zbog neizvjesne budućnosti manje kupuje nego ranije. Ljudi obično posežu za štednjom ili računaju na podršku socijalnih sistema u kriznim situacijama. U standardnim ekonomskim krizama potrošnja ne manje pogođena nego investicije. Međutim, pandemija je izazvala veliku neizvjesnost pa mnogi posežu za "štednjom iz predostrožnosti" jer ne znaju šta donosi budućnost. Izolacija stvara pritisak na globalnu privredu, ljudi se suočavaju sa velikom recesijom. Preduzetnici postoje kako bi ostvarili profit. Ako ništa ne proizvode nemaju šta ni da prodaju. To znači da neće ostvariti profit i u manjoj su mogućnosti da zapošljavaju novi kadar. Prema procjenama MMF-a mnoge privrede su u minusu, ali se očekuje, prema najoptimističnijim procjenama, da će se vratiti na nivo prije pandemije. Takođe, postoje veliki javni dugovi. Sveukupna globalna zaduženost na kraju 2020 godine dostigla je 277 hiljada milijardi dolara, odnosno 365 odsto bruto društvenog proizvoda, procjena je Instituta za međunarodne finansije koji okuplja više od 400 banaka i institucija širom svijeta. Velika je neizvjesnost kako se globalna ekonomija može razdužiti u budućnosti bez znatnih negativnih posljedica po privrednu aktivnost.

4.2. PAD NA BERZAMA

Nakon objavljivanja izvještaja MMF-a kao i rasta broja zaraženih virusom COVID - 19 u svijetu, pala je i vrijednost akcija na berzama. Tako je Dow Jones sredinom februara 2020. godine imao istorijski maksimum, onda pad od 30 odsto do sredine marta. Zatim ponovo bilježi osjetni rast. MMF takođe upozorava da povišene cijene

aktive, prije svega akcija na berzama potencijalno ukazuju na odsustvo veze sa relanom ekonomijom koja posrće, što je prijetnja finansijskoj stabilnosti. Postoji prekomjerna ušteda i nedostatak investicija što je osnovni problem sa kojim se suočavaju razvijene ekonomije. Mora se uspostaviti fiskalna i strukturna politika koja se ne oslanja samo na centralne banke da bi se postigao zdrav rast. Procjenjuje se da će berze i dalje rasti ukoliko vakcine budu brzo distribuirane i tako postići, pozitivne ekonomske trendove. Međutim, istovremeno postoji i mogućnost od takozvanog "pucanja balona" zbog precijenjene vrijednosti pojedinih kompanija, prije svega u tehnološkom sektoru. Osnovne projekcije temelje se na nizu ključnih pretpostavki o budućem razvoju pandemije, o potrebnim mjerama za sprječavanje njenog širenja te o ponašanju ljudi i preduzeća. Put oporavka će biti pun opasnosti i za neke države će trajati duže nego za druge.

ZAKLJUČAK

Šok koji je pandemija bolesti COVID-19 izazvala u ekonomiji svakako je pokazao da neekonomski i nefinansijski faktori mogu imati itekako značajne ekonomske i finansijske efekte i to na globalnom nivou, te da se mogu pojaviti kao okidači za otpočinjanje ekonomske recesije. To će svakako doprinijeti da se njima posveti mnogo veća pažnja u budućnosti, kako u ekonomskoj nauci, tako i prilikom vođenja ekonomske politike. Među ovim faktorima, kojima su ranije dominirali politički, u formi političke nestabilnosti i mogućih ratnih konflikata, svakako će se pridodati faktor zdravlja ljudi kao jedan od primarnih. Zbog toga je moguće pretpostaviti da će se određene promjene u domenu obezbjeđenja zdravstvene zaštite i održavanja javnog zdravlja, dogoditi u budućnosti, te da će one imati i značajne ekonomske posljedice, kako na mikro nivou (pojedinaца i domaćinstava), tako i na makro nivou (država). Pojedinci i domaćinstva će mijenjati svoju buduću strukturu potrošnje, a može se očekivati i značajniji dio štednje koji bi bio usmjeren na zdravstvene potrebe. Slično će se ponašati i države koje bi mogle da preispitaju svoju dosadašnju politiku vezanu za obezbjeđenje zdravstvene zaštite stanovništvu. Ekonomska kriza izazvana pandemijom koronavirusa još dugo će trajati zbog svoje specifičnosti i zbog velikih ograničenja u radu privrede duži vremenski period, posebno u oblasti turizma i popratnih djelatnosti vezanih za njega. Zbog toga je potreban značajan angažman države na svim nivoima vlasti koji će za cilj imati povratak privrede na stanje prije pandemije COVID-19.

LITERATURA

- [1] https://europa.eu/european-union/coronavirus-response_en [Pristupljeno: 12/05/20]
- [2] Jakšić, M. (2011), "Politika, makroekonomija i ekonomske performanse" Ekonomske ideje i praksa, Vol. 1, Pp. 9-26
- [3] Jakšić, M. and Prašćević, A. (2019), Istorija ekonomije, Ekonomski fakultet, Beograd.
- [4] Katić, N. (2013), "Svetska ekonomska kriza: mitovi, stvarnost i pouke" Ekonomske ideje i praksa, Vol. 9-10, Pp. 169-189

- [5] OECD Interim Economic Assessment (2020). Coronavirus: The world economy at risk. (<https://www.oecd.org/berlin/publikationen/Interim-Economic-Assessment-2-March-2020.pdf>) [Pristupljeno: 05/04/20]
- [6] Prašević, A. (2008), Poslovni ciklusi u makroekonomskoj teoriji i politici, Ekonomski fakultet, Beograd.
- [7] Prašević, A. (2013), Ekonomske krize i modeli makroekonomske politike, Ekonomski fakultet, Beograd.
- [8] Prašević, A. (2017), “Od globalne ekonomske krize do krize globalnog kapitalizma” Ekonomske ideje i praksa, Vol. 24, Pp. 7-23
- [9] Policy Responses to COVID-19, IMF, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19> [Pristupljeno: 03/05/20]

SUMMARY

The labor is dedicated to the analysis of the economy in sub-pandemic times and the analysis of the impact of COVID 19 on economic trends at the global level. The key economic consequence will be a decline in production and economic activity, that is, an economic crisis. The main driver in this case is unique because it is the occurrence of the infection, and not the usual economic or financial flows. They also consider the characteristics of that economic recession that leads to a drop in consumption, a fall in stock markets and a shock to aggregate supply and demand. Social and economic policy measures cannot be easily assessed. The length and intensity of the crisis as well as their effects are difficult to determine precisely because of the specific factors that caused this crisis, and that is the spread of the COVID 19 virus, whose behavior in the future cannot be predicted.